

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИКО-СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПОЛІТИЧНИХ НАУК**

ПАНОРАМА ПОЛІТОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

НАУКОВИЙ ВІСНИК РДГУ

Випуск 4

Рівне – 2010

Панорама політологічних студій :
науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. –
Рівне : РДГУ, 2010. – Вип. 4. – 211 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

1. **Гон М. М.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету (головний редактор).
2. **Бортніков В. І.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри політології Волинського національного університету імені Лесі Українки.
3. **Канцелярук Б. І.** – д.політ.н., головний науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин.
4. **Киридон А. М.** – д.і.н., професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Київського міжнародного університету.
5. **Круглашов А. М.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича.
6. **Макаренко Є. А.** – д.політ.н., провідний науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин.
7. **Постоловський Р. М.** – к.і.н., професор, завідувач кафедри всесвітньої історії, ректор Рівненського державного гуманітарного університету.
8. **Тихомирова Є. Б.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри міжнародної інформації Волинського національного університету імені Лесі Українки.
9. **Троян С. С.** – д.і.н., професор, завідувач кафедри міжнародних відносин та країнознавства Рівненського інституту слов'янознавства Київського славистичного університету.
10. **Шеретюк В. М.** – к.і.н., доцент, декан історико-соціологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.
11. **Шугасва Л. М.** – д.філос.н., професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету.
12. **Юськів Б. М.** – д.політ.н., завідувач кафедри міжнародної інформації Рівненського інституту слов'янознавства Київського славистичного університету.

Відповідальний редактор –
к.політ.н., доцент Черній А.Лі. (Рівненський державний гуманітарний університет)

Друкуються за рішенням вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету.
Протокол № 3 від 29 жовтня 2010 р.

Науковий вісник «Панорама політологічних студій»
затверджений ВАК України науковим фаховим виданням з політичних наук
(постанова Президії ВАК України від 14 квітня 2010 р. № 1 – 05/3)

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №16166-4638 Р

Адреса редакції: кафедра політичних наук, Рівненський державний гуманітарний університет,
вул. Остафова, 29, м. Рівне, 33027.

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНА ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Нагорняк М. М., Нагорняк І. М.	5	Формування Т. Г. Масариком засад зовнішньої політики Чехословацької республіки
Шугасва Л. М.	13	Витоки й першопричини релігійних репресій у СРСР (на прикладі Істинно-православної церкви та Істинно-православних християн)
Маруховський О. О.	20	Теорія постіндустріалізму Д. Белла як методологічна основа становлення концепцій інформаційного суспільства
Федорчак Т. П.	26	Правові межі функціонування громадянського суспільства в Чеській Республіці
Куницька Г. Д.	34	Теоретичні аспекти політичної кризи
Монолатій І. С.	40	Особливості діяльності суб'єктів західноукраїнської етнополітичної сфери у 1867–1914 рр.
Десятничук І. О.	48	Партія влади в умовах політичного конфлікту (на прикладі «Празької весни»)
Невинна Г. Я.	56	Партійно-політична ситуація у Фінляндії та її вплив на зовнішню політику держави міжвоєнного періоду
Булига І. І.	62	Особливості трансформації християнських конфесій в умовах воєнно-політичного конфлікту (на прикладі Волині часів Другої світової війни)
Гев'юк У. Ю.	69	Категоріальне забезпечення дослідження інституту виборів в українській політичній науці
Федів Ю. О.	75	Взаємовідносини спецслужб Української Центральної Ради з розвідками та контррозвідками європейських держав

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Бурдяк В. І.	84	Соціальний капітал і громадянське суспільство в Центрально-Східній Європі
Гон М. М.	91	Натовп / маса як суб'єкт трансформаційних процесів
Бортніков В. І.	98	Обласна державна адміністрація як інститут демократії (на прикладі Волинської області)

Овчар І. В.	105	Формування нової міжнародної політики на пострадянському просторі (початок 90-х рр. ХХ ст.)
Морарь М. В.	114	Взаємообумовленість тактики та принципів партійних лідерів у політичних процесах суспільства
Наумов А. С.	124	Харизматичне політичне лідерство як об'єкт політологічного аналізу
Коваль І. В.	132	Політизація Церкви: сутність і прояви в сучасних умовах
Ломака І. І.	140	Релігійна модернізація чи реалізація інтеграційної ролі релігії під впливом модернізаційних процесів?
Кузьма Т. М.	147	Інститут імпідменту: політико-правовий аналіз
Климончук В. Й.	153	Свобода слова в Україні та проблема суспільного ідеалу
Петренко М. Ю.	160	Регіональні особливості парламентських виборів в Україні
Бурейко Н. М.	167	Політико-правові аспекти реформування імміграційних процесів у США на федеральному рівні
Сакрієр О. Л.	175	Використання маркетингових технологій у формуванні ефективного іміджу політичного лідера
Мойса Б. С.	181	Об'єднання осіб з обмеженими можливостями: принципи та етапи створення
Равлик І. О.	189	Трансформація суті парламентських виборів у контексті проблеми інкорпорації політичної еліти (1998–2007 рр.)

РЕЦЕНЗІЇ

Жерноклєсєв О. С.	197	Український погляд на геополітику міждержавних і міжнаціональних взаємин у дуалістичній імперії
Монолатій І. С.	199	Націоналістичне кредо: німецький випадок та українські паралелі
Долганов П. С.	204	Економічний ракурс українського націоналізму першої половини ХХ століття: сучасна рецепція
Відомості про авторів	209	
Вимоги до оформлення статей	211	

етнофорів і політичних акторів, буквально спонукаючи їх носіїв до змагального, «турнірного» способу взаємодії. Відтак досвід останнього у різних сферах суспільного життя, особливості міжетнічних відносин та діяльність політичних акторів у досліджуваному хронотопі презентують в основному культуру міжетнічної конкуренції. Її ми розуміємо як ознаку етнічної конфронтації, яка реалізувалася у протиставленні інтересів однієї етнічної спільноти іншій або ж на рівні більшості і меншості й у прагненні розв'язати проблемні питання за власними сценаріями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Гон М. Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. Монографія / Максим Гон. – Рівне : Волинські обереги, 2006. – 431 с.
2. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики. Монографія / М. С. Дністрянський. – Львів : Літопис ; Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 490 с.
3. Монолатій І. Західноукраїнська етнополітична сфера: суб'єкти і тенденції імперського простору / І. Монолатій // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2008. – Вип. 37. – С. 74–83.
4. Монолатій І. С. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. Монографія / І. С. Монолатій. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. – 736 с.
5. Andlauer T. Die jüdische Bevölkerung im Modernisierungsprozess Galiziens (1867–1914) / Teresa Andlauer. – Frankfurt am Main : Peter Lang Verlag, 2001. – 373 S.
6. Dziadzio A. Monarchia konstytucyjna w Austrii 1867–1914. Władza – obywatel – prawo / Andrzej Dziadzio. – Kraków : Księgarnia Akademicka, 2001. – 307 s.
7. Galizien um die Jahrhundert Wende. Politische, soziale und kulturelle verbindungen mit Österreich. Herausgegeben von Karlheinz Mack ; mit einem Geleitwort von Erhard Busek und einer Einleitung von Richard Georg Plaschka. – Wien : Verlag für Geschichte und Politik, 1990. – 115 S.
8. Hye H.P. Das politische System in der Habsburgermonarchie. Konstitutionalismus, Parlamentarismus und politische Partizipation / Hans Peter Hye. – Praha : Karolinum nakladatelstvi Univerzity Karlovy, 1998. – 260 S.
9. Maciak D. Próba porozumienia polsko-ukraińskiego w Galicji w latach 1888–1895 / Dariusz Maciak. – Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2006. – 407 s.
10. Wagner R. Der Parlamentarismus und nationale Ausgleich in der ehemals österreichischen Bukowina / Rudolf Wagner. – München : Der Südostdeutsche Verlag, 1984. – 272 s.

УДК: 94 (437) „1968”

Десятничук І. О.

ПАРТІЯ ВЛАДИ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ (НА ПРИКЛАДІ „ПРАЗЬКОЇ ВЕСНИ”)

У статті охарактеризована роль Комуністичної партії в суспільно-політичних процесах у Чехословаччині 1968 р. Визначені особливості

внутрішньопартійних змін та їхній вплив на політику керівництва впродовж січня – серпня 1968 р. Важливе місце в статті займає аналіз політики консолідації та її вплив на суспільство.

Desyatnychuk I. The party of the authorities in the conditions of the political conflict (on the example of Prague spring)

In the article the role of the Communist Party in the social-political processes in Czechoslovakia in 1968 is characterized. We indicate the peculiarities of inner changes and their influence on the leaders' tactics during January – August, 1968. The analysis of "politic of consolidation" and its results for the society takes an important place in the article.

Актуальність визначеної в назві статті проблеми зумовлена тим, що дискусія стосовно суспільно-політичних змін 1968 р. в Чехословаччині та ролі Комуністичної партії (КПЧ) у цих процесах є пріоритетом для багатьох дослідників „Празької весни”. Частина з них акцентують увагу на провідній ролі у лібералізації 1968 р. структур громадянського суспільства. Влада сприймається як така, що була послаблена кризою в партійному керівництві та дезорганізована рухом „знизу” і виступила потужним фактором «консолідації» суспільства, а після окупації країни – політики нормалізації [5–7]. Інші ж учені наполягають на визначальній ролі реформаторського крила КПЧ у ініціації та проведенні реформ, тоді як прагнення громадськості й третього сектору сприймаються надмірними та радикальними [8–10].

Системна криза кінця 1960-х рр. у Чехословаччині не пройшла повз головну інтегруючу основу політичної системи країни – Комуністичну партію Чехословаччини. Незважаючи на тотальний характер партії / влади, ця система влади також розвивалась і змінювалась. Об'єктом цих змін був стиль управління партії влади.

Упродовж 1960-х рр. її внутрішня структура зазнала суттєвих змін, серед яких основними були вікове старіння, зниження кількості робітників, збільшення частки інтелігенції, збільшення комуністів із середньою та вищою освітою, падіння частки чехів на користь словаків [11, с. 96-99]. У первинних парторганізаціях збільшувалась кількість пасивних членів, яких потрібно було перекоувати у правильності політики партії. Таким чином, почав зникати світоглядний кордон між комуністами і некомуністами, коли останні отримали можливість впливати на членів партії. Соціальна, вікова, освітня внутрішньопартійна диференціація вела до зростання проявів незгоди, нерозуміння офіційної політики. Кількість цих проявів ставала такою, що ігнорувати їх було неможливо, тим більше, що із середини 1960-х рр. критика центральних органів партії почала лунає на засіданнях районних і крайових комітетів КПЧ.

Незважаючи на багаторазово підкреслену монолітність і єдність організації „людей особливого гатунку”, починаючи з 1948 р. усередині КПЧ завжди існувало декілька угруповань, які відрізнялись схильністю до тієї або іншої тактики у досягненні стратегічних завдань партії і відносини між якими періодично загострювались [12, с. 30]. Із середини 1960-х рр. у партії домінували суперечки щодо оцінки попередньої політики КПЧ, основною темою яких була проблема відкриття правди про організацію політичних процесів 1950-х рр. Водночас точилась боротьба довкола питання про напрям і темпи економічної реформи, виправлення деформацій політичного режиму. Свою роль у внутрішньопартійній

боротьбі відігравав тиск на партійне керівництво з боку керівництва МВС і армії, крайкомів КПЧ тощо. З другої половини 60-х рр. посилюється тиск „червоних директорів”, коли запровадження економічної реформи поставило під загрозу привілейований стан представників важкої промисловості. Патовою для партії влади стала й політична активність словаків, що породжувала більшість конфліктів цієї доби [11, с. 170].

Дискусії у президії ЦК КПЧ стосовно результатів роботи комісії Д. Колдера, що займалась переглядом наслідків політичних процесів, уперше висунули на порядок денний питання відповідальності діючих комуністичних функціонерів. Наслідки роботи комісії, що поклали початок справжній реабілітації, викликали потрясіння на нижчих ступенях партійної структури. В ході дискусій партійного керівництва впродовж 1966-1967 рр. про здійснення керівної ролі партії викристалізувались основні ідейні розходження у тогочасній еліті КПЧ. У жовтні 1967 р. політична криза в керівництві партії проявилась зовні, коли частина партійних діячів звинуватила першого секретаря ЦК КПЧ А. Новотни у тому, що його діяльність привела партію до ізоляції і що її керівна роль здійснюється лише завдяки монополії на владу. За словами останнього, „фактично відкрито постало питання про владу в партії та країні [2, с. 159]”. Згідно соціологічного дослідження, проведеного напередодні січневого пленуму ЦК КПЧ 1968 р., партії довіряли лише 25% опитаних, тоді як не довіряли 46% [8, с. 24].

Група партійної опозиції включала людей із розбіжними поглядами і ставленням до реформування політичної системи, яких об'єднало бажання усунути А. Новотни з найвищої партійної посади. Виступаючи у жовтні 1967 р., О. Дубчек висловив переконання, що в існуючих реаліях необхідно керувати за допомогою нових методів, які б забезпечили співпрацю громадськості, необхідну для подолання недоліків, і відкрили простір для активності усіх соціальних груп суспільства.

Після того, як „опозиція” консолідувалася в думці стосовно того, що роботу в партії вже неможливо проводити з А. Новотни, впродовж жовтня 1967 – січня 1968 рр. у вищих колах КПЧ відбувалася непомітна для більшості населення країни боротьба, в ході якої вона висунула свої претензії на владу в партії. Ситуація, коли жодна із сторін не мала сил для остаточної перемоги, вилилась у компромісній резолюції січневого пленуму ЦК КПЧ. А. Новотного звинувачено в концентрації владних повноважень в своїх руках, тому новим першим секретарем ЦК КПЧ було обрано О. Дубчека. Однак у цілому еліта КПЧ зазнала лише поверхневих змін.

Це було справжнім внутрішньопартійним переворотом. Адже, незважаючи на заяви О. Дубчека про необхідність демократизації, проблеми, від яких залежали її доля і перспективи, були відсунуті на другий план [3, с. 98]. Кожен із тих, хто підтримав О. Дубчека, сподівався отримати посадове підвищення в партійному або державному апараті. Це вилилось у тривалу паузу, коли перші три місяці нове керівництво по суті згаляло, займаючись розподілом посад, що супроводжувалося „боями місцевого значення” за владу. Водночас колишній перший секретар залишався на посаді президента республіки і користувався значною підтримкою в партіапараті, органах держбезпеки і армії.

Розуміючи хиткість своїх позицій, нове керівництво КПЧ вирішило заручитись підтримкою громадськості з метою легітимізації змін у вищих ешелонах партійної ієрархії. Це було неважко, адже вимоги інтелектуалів щодо корекції стилю управління частково збігались із переконаннями „прогресивних”, що прийшли до влади. Починаючи з березня 1968 р., під тиском ЗМІ і вимог на місцях свої посади

змушена були залишити низка державних високо посадовців. Однак загалом упродовж восьми місяців „Празької весни” з 250 тисяч керівних партійних функціонерів свої посади втратили лише 100 чоловік, до яких можна додати ще 700 нових членів крайкомів КПЧ, обраних на червневих партконференціях [8, с. 174].

За такої ситуації більшість членів президії ЦК КПЧ у своїх виступах упродовж березня-квітня 1968 р. зазначали, що вона виявилась непередбаченою до реформ, і політична мобілізація громадян стала для комуністів повною несподіванкою. Як висловився міністр культури та інформації К. Гоффман, „після січневого засідання ми взагалі не замислювались, що буде відбуватись, не замислювались, як далі діяти... [13, с. 264]”. Було лише зрозуміло, що задекларовані наміри будуть втілюватись у життя так, аби особиста влада нового керівництва не опинилася під загрозою. На місцях більшість комуністів чекали директив „зверху”, а за їх відсутності тиск громадськості приводив до дезорганізації і анархії в первинних організаціях партії влади.

Такий розвиток подій викликав неоднозначну реакцію вищого керівництва КПЧ. З одного боку, активізація громадськості віталася як позитивна у сенсі підтримки нової політики КПЧ, а з іншого, комуністи відчували, що цей рух може похитнути становище партії як найпотужнішої політичної сили. Проблему ускладнив непритомний тиск з боку „союзників” по соціалістичному табору, які вимагали, аби „відновилась бойова сила партії і ревізійністським та антипардянським активістам був закритий шлях впливу на події [14, с. 131-132]”.

Суперечності між вимогами продовження демократизації, що лунали з боку громадськості, і прагненням частини комуністичної верхівки обмежитись косметичними змінами призвело до того, що окремі представники з числа керівництва КПЧ розділились у поглядах на природу кризи в партії та на шляхи її подолання. Цьому сприяла і відставка з посади президента А. Новотни, після чого коаліція в ЦК КПЧ, сформована з метою його усунення, втратила свою інтегруючу основу [1, с. 59].

У зв'язку з цим в історичній літературі поширена т. зв. диференціаційна концепція, яка характеризує ситуацію в КПЧ. Вона базується на твердженні про існування серед вищих партійних функціонерів двох антагоністичних груп, що діяли впродовж усього періоду „Празької весни” – так званих „прогресивних” на чолі із Дубчеком та „консерваторів”, що групувались навколо Біяка, Індри, Колдера. Згідно Г. Скіллінга, консервативними вважались „усі, хто з причин особистої зацікавленості або в результаті опору традиціоналізму новим звичкам і мисленню були проти серйозних змін у системі [15, с. 496]”. Тоді як термін „прогресивний” застосували до всіх, хто підтримував усунення від влади Новотни [15, с. 497]. Однак вивчення джерел спонукає висновок про те, що було багато тих, хто виступав проти керівництва Новотни і, водночас, не бажав „серйозних змін системи”. Згідно З. Млинаржа, багато з тих, хто набув ореолу „прогресивності” на січневому пленумі, не викликали враження політиків, що прагнуть ліквідувати тоталітарну систему і встановити плюралістичну демократію, оскільки в перші місяці прогресивність мала присмак кон'юнктурності [3, с. 102].

Необхідно констатувати те, що динаміка процесу відродження суспільства виявилась настільки неочікуваною для керівництва КПЧ, що воно фізично не встигало узгоджувати своє ставлення до його проявів, і це приводило до такого стану, коли зміни політичних позицій тих або інших осіб у керівництві стали повсякденним явищем. Таким чином, у ЦК відбувалось постійне перегрупування сил в залежності від висунутого питання [13, с. 135].

Поступово відсутність єдності у партійній еліті привела Дубчека і його послідовників до думки, що криза в партії може бути подолана лише за умови відновлення ленінських норм будівництва КПЧ, де на першому місці був принцип демократичного централізму. Якщо спочатку припускалось, що здійснення керівної ролі має стати предметом дискусії, бо тут є „багато неясного і не вирішеного”, то ближче до квітня переомгла думка стосовно того, що „дискусія не може йти у напрямі, має чи не має здійснюватись керівна роль партії, а лише про те, як саме вона має здійснюватись [13, с. 104]”. Вже в березні Дубчек підтвердив, що у своїй основі режим має залишитися незмінним, але набути „людського обличчя”. Він заявив, що „ані на жовтневому, ані на грудневому та січневому пленумах не йшлося ні про що інше, як про формування деяких нових завдань, перед якими стоїть партія [13, с. 179]”.

Напередодні квітневого пленуму ЦК КПЧ імперативом стало завдання об'єднання партії і суспільства навколо Програми дій КПЧ, аби повернутись до перевірених методів керівництва. Консолідація повинна була відбуватись навколо положення про керівну роль партії і мала на меті опанувати суспільний рух, який після консультацій між чехословацьким і радянським керівництвом у Дрездені наприкінці березня 1968 р. викликав все більш зростаюче занепокоєння лідерів СРСР.

Ставлення партійної верхівки до Програми дій КПЧ, підготовленої до квітневого пленуму ЦК КПЧ, зазнавало постійних змін. Доти, доки на неї покладалась сподівання як на основний засіб консолідації, вона всляко пропагувалась серед громадськості. Більше того, в кращих традиціях соціалістичного змагання для її втілення в життя був визначений конкретний термін – до XIV з'їзду КПЧ. Однак, оскільки деякі зазначені в Програмі завдання було нерально виконати, вона так і не стала раціональною політичною програмою. До того ж документ критикувався як демократично налаштованою громадськістю, так і Москвою, яка оцінювала програму як чинник, що значно посилював „опортуністичні, ревізійні, націоналістичні тенденції” в Чехословаччині.

Проте побоювання Кремля щодо здатності КПЧ утримувати ситуацію під контролем були безпідставними. Окрім того, що політична вагомість Програми дій не була очевидною, керівництво КПЧ схилилося до того, що це є відкрита програма, яка буде розвиватись і доповнюватись.

Курс на лібералізацію вимагав від комуністичних лідерів винайдення такого варіанту системи влади, який би містив чітко сформульовану позицію щодо інших політичних партій і одночасно завадив би створенню політичної опозиції. Наслідком слід вважати відмову керівництва КПЧ від ліберальної концепції Національного Фронту, розробленої Ф. Крігелем, згідно якої державну владу не могла монополізувати одна партія або їх коаліція. Концепція роботи Національного фронту, прийнята президією ЦК КПЧ, визнаючи різні ідеологічні підходи до побудови соціалізму, мала базуватись на панівній ідеології – марксизмі-ленінізмі [13, с. 517].

Своєрідно вирішувалось і питання розподілу повноважень між партійними та державними органами влади, що постало одним із найперших у програмі реформування політичної системи. Вже у березні були підготовлені матеріали з оцінкою діяльності ЦК КПЧ, його президії, секретаріату, окремих комісій та відділень, в яких лунала критика президії та апарату ЦК, що незаконно були піднесені у партійній ієрархії порівняно із з'їздом та пленумом.

Однак, після усунення Новотни, коли проблема акумуляції влади в одних руках перестала бути для керівництва КПЧ найгострішою, її вирішення просувалось із великими труднощами. Тому Національні збори продовжували залишатись органом, який ніхто не обирав, а частина членів уряду були водночас функціонерами ЦК КПЧ. Незважаючи на офіційну назву „уряд Національного фронту”, до його складу входило лише два політики, що не були комуністами. Відносним успіхом було те, що уряд перетворився з органу, який лише впроваджував у життя рішення президії, секретаріату, окремих секретарів, на установу, що з повною відповідальністю вирішував питання в межах його компетенції. Однак, навіть якщо демократизація і розширила можливості уряду, міністерств, Національних зборів на противагу партапарату, „базові напрями продовжували визначати органи КПЧ [16, с. 269]”.

Більше того, сам Дубчек визнавав, що реально усіма справами керувала президія ЦК КПЧ. Щоправда він виправдовував цю суперечність із роллю президії як виконавчого органу Центрального Комітету тим, що останній повсякчас складався переважно із противників реформ [17, с. 167]. Такий стан фактично був закріплений вже у березні, коли були відкинуті більшість пропозицій щодо перетворення КПЧ у політичну партію демократичного характеру і перемогла думка, що такі зміни перетворять партію влади на „дискусійний клуб”. Доводиться констатувати, що керівництву Дубчека не вдалось однозначно вирішити питання керівних структур партії та взаємовідносин і компетенції ЦК КПЧ, його президії і апарату. Таким чином, в умовах політичної монополії на владу, яка, будучи послабленою, продовжувала діяти, усі найважливіші питання, що торкалися суспільних проблем, вирішувались у партійних органах.

У такій ситуації надзвичайно великого значення набувала особиста позиція керівника держави. Система влади, панівна в країнах соціалістичного табору, передбачала, аби всі важелі управління були зосереджені в руках першої в партії людини, коли жодне важливе рішення в країні не ухвалювалось без її відома.

За твердженням багатьох сучасників, близьких до вищих ешелонів влади, найбільш характерною рисою Дубчека як політика була обережність, що сформувалась у нього під час поступового, проте невпинного просування драбиною партійно-державного апарату. Цю рису доповнювала природна толерантність, м'якість у стосунках із людьми. В середовищі реформаторів-комуністів Дубчек виглядав нерішучим і не викликав враження людини, яка рветься до влади. Це задовольняло усіх, хто мав приховані амбіції і розраховував зайняти місце Новотни, і, багато в чому, саме це допомогло Дубчечу посісти найвищу посаду в партії [2, с. 163]. Так, О. Шик відверто визнає, що голосував за Дубчека, бо вважав, що на нього можна впливати і це при тому, що був переконаний: „Дубчек ніякий не реформатор і майже нічого не розуміє в економіці [4, с. 233]”. Природно, що після авторитаризму Новотни нерішучість Дубчека здавалась багатьом прийнятною для здійснення демократичних принципів у політичному керівництві.

Партійне керівництво звикло керуватись авторитетом першого секретаря, і, здавалось б, ідея Дубчека особисто переконати групу консервативно налаштованих членів ЦК у необхідності добровільного залишення ними своїх посад, виглядала логічно. Проте авторитет керівника діяв лише доти, доки справа не стосувалась належності до влади, а, значить, і особистого благополуччя чиновника. Зазіхання на їх посади миттєво об'єднало членів ЦК у їхній боротьбі проти небезпеки з боку „реформаторів”. У результаті Дубчек, „будучи від природи неавторитарним, не зміг

повністю опанувати методи керівника такого рівня і не знаходив зброї проти своїх противників [18, с. 440]”.

Квітневий пленум ЦК КПЧ приніс низку персональних змін в її найвищих органах, однак, за словами Дубчека, багато нових призначень були наслідком необхідного компромісу. Відсутність серед обраних до президії ЦК КПЧ О. Шика було першим проявом наближення консолідації, коли у великій мірі стало зрозуміло: політика керівництва КПЧ, у т.ч. і кадрова, не відповідає ідеям демократизації, що дало підстави деяким дослідникам визначити її як хибну і катастрофічну [19, с. 15].

Як виявилось, квітневий пленум став першою і останньою можливістю забезпечити в керівних органах КПЧ та уряді абсолютну перевагу прихильників реформ. Ця можливість була втрачена, що визначило подальшу активізацію тиску на органи влади з боку громадськості і додало аргументів тим, хто із самого початку проявляв „недовіру до цієї політики реформ, що залишала народ за межами реального впливу на прийняття рішень і намагалась обмежити реформи зміною еліт у компартії [20, с. 13]”.

Наступні тижні показали, що мета, сформульована квітневим пленумом ЦК КПЧ, – консолідація, – не лише не наближалась, а все більше віддалялась. Виявилось, що недостатньо замінити декілька осіб у найвищих колах влади та проголосити Програму дій, аби суспільство „згуртувалось”, і що для його опанування потрібно більше політичних зусиль, ніж це передбачалось.

Вже травневий пленум ЦК КПЧ винайшов нову консолідуючу основу, що полягала у проголошенні головною небезпекою для реформаторських зусиль активізацію правих, антисоціалістичних елементів. На противагу їм потрібно було „згуртувати здорові сили партії, виразно орієнтуватись на робітничий клас і не допустити, аби політична структура влади, яку маємо, була знищена, доки поступово не замінимо її новою [19, с. 123]”.

З цього часу із стандартних характеристик політичної ситуації в країні поступово зникають терміни „реформа” або „процес реформ”, що замінюються терміном „консолідація”. Аби не порушувати лінію суспільної свідомості, партійне керівництво запропонувало термін „соціалістична демократія”. Найбільш чітко це поняття розшифрував голова уряду О. Чернік, коли заявив: „...соціалістична демократія змінюється і розвивається ... Розумію сучасний етап розвитку соціалістичної демократії як розвиток демократичного соціалізму у нас, коли (соціалістична демократія – І.Д.) має класовий характер, є демократією для більшості ... і ще далеко не стоїть перед завданням вирішити питання демократії для всіх [13, с. 413]”. Під більшістю Чернік, звичайно, розуміє КПЧ та її прихильників, бо не уявляє, аби партія опинилась у меншості.

Величезні надії, як на акт консолідації, керівництво КПЧ поклало на XIV з’їзд КПЧ, призначений на початок вересня 1968 р. Було зроблено все, аби вибір делегатів не опинився під впливом громадськості до такої міри, щоб з’їзд проходив у неспокійній атмосфері, в умовах боротьби груп окремих делегацій. Дубчек до останнього прагнув опанувати ситуацію політичними методами, навіть якщо все частіше піддавався тиску тих, хто виступав за використання всіх інструментів влади.

Після переговорів із делегацією КПРС у Черні-над-Тисою та Братиславі, коли керівництво КПЧ відверто погодилось на заходи, спрямовані на згортання демократії в країні [2, с. 178], думка про необхідність спокою до початку з’їзду

повністю охопила президію ЦК КПЧ. Тільки цим можна пояснити дивовижну бездіяльність керівників КПЧ у серпні 1968 р. перед вторгненням військ ОВД.

Проте час для рішучого втручання у розвиток громадського суспільства було втрачено, оскільки воно набуло таких масштабів, що застосування жорстких засобів вже загрожувало керівникам компартії втратою влади. Саме тому Дубчек постійно відкладав виконання взятих їм на себе у Братиславі зобов'язань і водночас не був здатний відкинути їх. У цьому сенсі залишається питанням, кого мав на увазі Й. Кашпар у своєму звіті про політичну ситуацію в Чехословаччині від 12 серпня, коли говорив про сили, які, усвідомлюючи складність ситуації, із полегшенням прийняли б, якби СРСР своїм втручанням „зняв із них відповідальність за практичну реалізацію їх політики [19, с. 19]”.

Таким чином, важко заперечити той факт, що „процес відродження” був ініційований боротьбою фракцій всередині КПЧ, яка стала причиною послаблення жорсткого режиму. Існуючі документи не свідчать про бажання „післясічневого” керівництва КПЧ реформувати політичну систему, відродити суспільство у напрямі демократії, гуманізму, нової політичної структури. Навіть якщо такі спроби і були, вони поступово зникли після квітневого пленуму ЦК КПЧ, коли розпочалась певна нормалізація поки що місцевого – чехословацького зразка.

Обіцяна політична реформа мала реалізовуватись у період кількох наступних років і за умови, що вдасться створити середовище, яке „систематично породжує і репродукує справді соціалістичні інтереси”. Так само і громадянські права та свободи мали бути надані лише тим, хто не буде виступати проти нової політичної системи і то не зразу, а лише тоді, коли КПЧ визнає, що суспільство до цього підготовлене.

Відсутність чіткої програми реформ, непослідовність та нерішучість керівництва КПЧ не дозволили здійснити навіть певну коректуру режиму, перехід від тоталітарної до більш м'якої авторитарної системи влади. Давши поштовх реформам у Чехословаччині, що привело до відродження елементів громадянського суспільства, комуністи виявились нездатними реформувати перш за все власну партію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Валента И. Советское вторжение в Чехословакию 1968 г. – М.: Прогресс, 1991. – 319 с.
2. Волков В. К. Инстинкт самосохранения : советская партократия и „Пражская весна” // Конфликты в послевоенном развитии восточноевропейских стран : Сб. статей под ред. Ю. С. Новопашина. – М., 1997. – С. 157–184.
3. Мльнарж З. Мороз ударил из Кремля. – М.: Республика, 1992. – 287 с.
4. Шик О. Весеннее возрождение – иллюзии и действительность: Пер. с чеш. – М.: Прогресс, 1991. – 390 с.
5. Měchůř J. Na okraj legendy roku 1968 // Soudobé dějiny. – 1993-1994. – Roč. 1, № 1. – S. 11–23.
6. Nauman P. Několik poznámek k okraji legendy roku 1968 // Střední Evropa. – 1994. – Roč.10, № 40. – S.125–130.
7. Pithart P. Osmašedesátý. – Praha: Rozmluvy, 1990. – 314 s.
8. Kural V. a kol. Československo roku 1968: v 2 d. – díl 1: obrodný proces. – Praha: Parta, 1993. – 207 s.
9. Měnclov V. a kol. Československo roku 1968: v 2 d. – díl 2: počátky normalizace. – Praha: Parta, 1993. – 134 s.

10. Mencl V. a kol. Osm měsíců Pražského jara 1968. – Praha: Práce, 1991. – 271 s.
11. Kaplan K. Kořeny československé reformy 1968. část III: Změny ve společnosti; část IV: Struktura moci. – Brno: Doplněk, 2002. – 428 s.
12. Prečan V. Lid, veřejnost, občanska společnost jako akter Pražského jara 1968 // Proměny Pražského jara 1968-1969. – Brno, 1993. – S. 13–36.
13. Vondrová J., Navrátil J., Moravec J. Komunistická strana Československa. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970., díl 9, sv.1: Pokus o reformu (říjen 1967–květen 1968). – Praha-Brno: USD-Doplněk, 1999. – 547 s.
14. Vondrová J., Navrátil J. a kol. Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970. díl 4, sv.1: prosinec 1967 –červenec 1968. – Praha-Brno: USD-Doplněk, 1995. – 365 s.
15. Skilling, H. Gordon Czechoslovakia's Interperuted Revolution. – New Jersey: Princeton University Press, 1976. – 924 p.
16. Hájek J. Paměti. – Praha: Ustav mezinárodních vztahu, 1997. – 364 s.
17. Hochman J. (vyd.). Naděje umírá poslední: Vlastní životopis Alexandra Dubčeka. – Praha: Svoboda-Libertas, 1993. – 280 s.
18. Cisař Č. Člověk a politik. Kniha vzpomínek a úvah. – Praha: ETC Publishing Praha, 1998. – 618 s.
19. Vondrová J., Navrátil J. Komunistická strana Československa. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970., díl 9, sv. 2: Konsolidace (květen – srpen 1968). – Praha-Brno: USD-Doplněk, 2000. – 457 s.
20. Svitak I. Nesnesitelné břemeno dějin: novosvětská symfonie. – Praha: Orbis, 1990. – 139 s.

УДК: 329;327 (480)

Невинна Г. Я.

ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ У ФІНЛЯНДІІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЗОВНІШНІЮ ПОЛІТИКУ ДЕРЖАВИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

На основі мемуарів, матеріалів періодичних видань, зарубіжної та вітчизняної історіографії досліджено та висвітлено партійно-політичну систему Фінляндії у 1933-1939 рр.

Основна увага приділена вивченню партійного спектру, складу парламенту країни та їх вплив на зміну зовнішньополітичних орієнтирів Фінляндії. Партійна система країни досліджуваного періоду характеризується як багатопартійна поміркованого плюралізму. У міжвоєнний період на політичну арену Суомі вийшли демократичні сили, що і визначало пріоритети у зовнішньополітичній діяльності країни.

Переважає більшість парламенту залишалась осторонь при вирішенні зовнішньополітичних проблем, а генеральна лінія зовнішньої політики Фінляндії вироблялась обмеженим колом людей. Саме цим, окрім міжнародних факторів і впливів, пояснювалась її неоднозначність і суперечливість при помітній тенденції до зближення із нацистською Німеччиною.

Наукове видання

ПАНОРАМА ПОЛІТОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

НАУКОВИЙ ВІСНИК РДГУ

Випуск 4

Підписано до друку 22.11.2010 р.
Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 17,5. Замовлення № 87/1. Наклад 300.

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

П – 16 Панорама політологічних студій: науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне : РДГУ, 2010. – Вип. 4. – 211 с.